

Jarmo Saarti & Markku Laitinen

Kirjastojen näyttöön perustuvaa johtamista ja arviointia Ateenassa, QQML 2011 seminaarissa

Järjestyksessään kolmas kirjastojen toimintojen laadulliseen ja määrälliseen mittaamiseen keskittyvä kansainvälinen kongressi QQML (Qualitative and Quantitative Methods in Libraries) järjestettiin Ateenassa toukokuussa 2011. Koolla oli parisataa alan ammattilaista kaikkiaan viidestäkymmenestäviidestä maasta. Seuraavassa esitellään konferenssin keskeisiä teemoja, tarkemmin niihin voi tutustua konferenssin kotisivuilta, osoitteessa: <http://www.isast.org/>

Kirjastojen toiminnan ja tuottavuuden mittaaminen

Eräs kongressin pääpuhujista oli professori Carol Tenopir Tennesseeen yliopistosta Yhdysvalloista. Puheenvuorossaan hän käsitteli kirjaston tuotoksen ja arvon osoittamista. Kirjaston arvoa voidaan kuvata hänen mukaansa kahdella tavalla. Toisaalta puhutaan ”hankinta- tai vaihtoarvosta” eli siitä mitä kirjaston käyttäjä olisi valmis maksamaan tiedosta - joko rahana tai ajankäytöllisesti - mikäli hänen käytettävissään ei olisi kirjastoa, ja toisaalta ”käyttöarvosta” eli kirjaston käytön tuomasta lisäarvosta, niistä myönteisistä vaikutuksista, joita tiedon hankkimisesta ja käyttämisestä seuraa.

Kirjaston voidaan epäsuorasti arvioida tuovan arvoa esim. kirjaston käytön (lainaus, e-aineistojen lataus) kautta. Sen sijaan tuon arvon todistaminen vaatii jo enemmän työtä, esim. asiakkaiden haastatteluja. Myös kirjaston taloudellista merkitystä kehysorganisaatiolle voidaan osoittaa tutkimuksin. Tätä kuvataan ns. ROI:n (Return on Investment) avulla, jossa lasketaan kirjastoon sijoitetun taloudellisen panoksen kehysorganisaatiolle tuottamaa taloudellista hyötyä.

Haastattelututkimuksin saatu tieto kirjaston merkityksestä opetukselle ja tutkimukselle osoittaa selvästi kirjaston tuottavan arvoa

kehysorganisaatiolle. Asiakkailta kysyttiin esim. minkä tieteellisen artikkelin he olivat viimeksi lukeneet ja mihin tarkoitukseen he sitä käyttivät, ja selvitettiin mitä kautta se oli hankittu. Puolet viimeksi luetuista artikkeleista oli hankittu tutkimustarkoituksiin ja viidennes opetustarkoitukseen. Kirjaston tuomaa hyötyä osoittaa se, että tutkimustarkoitukseen hankituista artikkeleista puolet ja opetustarkoitukseen hankituista lähes puolet saatiin omasta kirjastosta. Seuraavaksi yleisin hankintakanava oli tutkijan oma tilaus.

Kysyttäessä viimeisimmän tiedonlähteen (joko kirja tai lehtiartikkeli) alkuperää, lähes 80 % kertoi saaneensa sen omasta kirjastosta ja lehtiartikkeleistakin kaksi kolmannesta oli saatu omasta kirjastosta. Sen sijaan kirjoista vain neljännes oli hankittu omasta kirjastosta, sillä kirjojen ostaminen on huomattavan yleistä. Elektronisten aineistojen käyttö on kasvanut voimakkaasti viime vuosina ja erityisesti kirjaston kautta hankitut lehtiartikkelit on lähes aina ladattu verkosta.

Kun asiakkailta kysyttiin heidän saamaansa hyötyä, yli puolet koki luetun artikkelin antaneen inspiaraatiota tai muutoin edistäneen uusien ideoiden syntyä ja lähes puolet koki kirjastoaineiston käytön parantaneen heidän saavutustensa tasoa ja jotkut haastatellut tutkijat arvioivat, etteivät olisi kyenneet tekemään sen tyyppistä tutkimusta ilman kirjaston tarjoamia aineistoja. Lähes kolmannes koki jopa kyenneensä tarkentamaan tutkimuksensa fokuksia kirjaston käytön ansiosta. Muina hyötyinä mainittiin ongelmien ratkaiseminen, ajan ja muiden resurssien säästö sekä tutkimuksen tai opintojen nopeampi valmistuminen.

Tenopir kollegoineen on esittänyt myös konkreettisia laskelmia kirjastoon sijoitetun taloudellisen panoksen tuottavuudesta yliopistoissa eri maissa. Tutkimusrahoitushakusuhde on havaittu olevan paras tutkimusyliopistoissa

- erityisesti tekniikan ja lääketieteen alalla - jossa yhden panoksen sijoittaminen kirjastoon tuottaa laskennallisesti 13,2:sta 15,5:een tuoton sijoitetulle panokselle. Huonoin suhde on ollut ns. opetusyliopistoissa ja erityisesti humanistisilla aloilla, jossa tuoton on laskennallisesti havaittu olevan 1,3:sta 5,6:een sijoitettua panosyksikköä kohden. Tutkimuksissa on myös havaittu, että parhaita tutkimusrahoituksen ja uuden tutkimuksen tuottajia näyttäisivät olevan ne laitokset, jotka myös käyttävät eniten kirjastojen resursseja.

Informaatiolukutaidon opetus ja sen vaikutuksen arviointi

Myös informaatiolukutaidon (IL) opetus ja sen tulosten mittaaminen oli esillä kongressissa. Serap Kurbanoglu Hacettepen yliopistosta Turkista esitteli web-pohjaisen avoimeen lähdekoodiin perustuvan IL-opetuksen työkalun, jonka avulla opiskelijat voivat edetä omaa tahtiaan itselleen sopivina aikoina. Sovelluksen laajuudesta riippuen tällainen työkalu voi täydentää tai jopa kokonaan korvata perinteiseen tapaan annetun IL-opetuksen.

IL-opetuksen taso ja laajuus korkeakouluissa vaihtelevat paljon eri maissa. Linköpingin yliopistossa Ruotsissa on systemaattisesti kehitetty IL-opetusta yhteistyössä opetushenkilöstön kanssa ja mitattu sen tuloksia. Christina Brage ja Eva Sofia Svensson kiinnittivät huomiota ”google-sukupolven” tiedonhakukäyttämiseen ja siihen, että opiskelijat eivät itse tiedosta IL-opetuksen heille tuomia hyötyjä - Googlen yksinkertaisella hakusamalla antamat miljoona viitettä tuntuu houkuttelevammalta kuin osallistuminen vaivalloiseen ja pitkäveteiseltä tuntuvaan IL-opetukseen.

Linköpingissä IL-opetus on kuitenkin pakollinen kurssi, joka on suoritettava hyväksytysti. Opiskelijoiden tiedonhakukäyttämistä ja tiedonhaun tuloksia on myös systemaattisesti seurattu ja on havaittu, että IL-opetuksen jälkeen opiskelijat osasivat täsmentää tiedonhakujaan niin, että hakutulos vastasi paremmin tiedontarvetta ja he osasivat myös suhtautua lähdeaineistoon kriittisemmin. Kun opiskelijat oppivat tunnistamaan auktoritatiiviset lähteet ja punnitsemaan saamaansa tietoa, heidän työnäytteittensä taso parani. Tämä lisäsi opiskelijoiden motivaatiota kehittää tiedonhakutaitojaan edelleen ja he oppivat käsittelemään tietoa kypsemällä tavalla

ja heidän argumentaatiotaitonsa paranivat. Kun opiskelutaidot kehittyivät, havaittiin myös plagiointin vähentyneen.

Shu-lin Cho ja Szu-chia Lo Taiwanin kansallisesta Chung-hsing yliopistosta olivat tutkineet yläasteen ja lukiolaisten IL-opetusta ja erityisesti tiedonhankinnan ryhmätöytäitojen vaikutusta yhteistyöprojekteissa. Heidän tulostensa mukaan ryhmäkäyttäytyminen muuttaa tiedonhankintaa siinä, että ryhmässä tiedonhankinta ja löytyneen informaation työstäminen tapahtuvat yhteistyössä.

Tässä keskeisenä vaikuttajana on ryhmän roolien vaikutus: he olivat erottaneet pääryhmikseen johtaja/seuraaja –ryhmät sekä tasa-arvoiset partnerit –ryhmät, joista jälkimmäisessä ryhmän oppiminen ja innovatiivisuus näytti olevan suurempaa kuin edellisessä. Ryhmä vaikuttaa tiedonhankinnassa eniten siinä, että lopputulosta työstetään ryhmässä useassa kierroksessa (lopputuloksen hiominen ja konsensuksen etsiminen). Niinpä ryhmädynamiikka ja ryhmän jäsenten roolit vaikuttavat ryhmän toimintaan ja lopputulokseen

Yhdysvalloissa IL-opetus on keskeisellä sijalla myös yliopistojen akkreditoinnissa, joilla päätetään yliopistojen tutkinnonantokelpoisuudesta. Constantia Constantinou Maritime Collegen kirjastosta kertoi heidän kokemuksistaan kirjaston mukanaolosta yliopiston akkreditointiauditoinnissa. IL taitojen kehittyminen oli painopisteenä kirjaston arvioinnissa, erityisesti kirjaston antaman opetuksen onnistumisen arviointi. Tämän seuranta tehdään kokeena 25 prosentin otokselle opiskelijoista –ennen ja jälkeen annetun opetuksen.

IL-opetuksella on merkitystä myös muissa yhteyksissä kuin opinnoissa ja työelämässä, sillä IL-taidot ovat myös tärkeä osa elämänpituista oppimista ja sosiaalustumista. Tähän kiinnitti huomiota Esin Sultan Oguz Hacettepen yliopistosta Turkista. IL-taitojen merkitys on huomattava myös monikulttuurisessa yhteiskunnassa - uuden isäntämaan tiedonkäsittely- ja viestintätapojen tunteminen edistää maahanmuuttajien sopeutumista

Bibliometrinen arviointi akateemisten kirjastojen perustehtäväksi

Bibliometriikka on selkeästi muotoutumassa kirjastojen keskeiseksi tehtäväksi ja työkaluksi

ympäri maailmaa tieteellisissä kirjastoissa. Salmah Abdullah Malesian Putra yliopistosta esitteli heidän tekemäänsä bibliometristä tutkimusta malesialaisista tutkimusjulkaisuista. Aineistona he käyttivät bibliografiseen tietokantaan Scopukseen tallennettuja tutkimusjulkaisuviitteitä. Mielenkiintoisinta esityksessä oli tutkimuksen verkostojen analysointi. Malesialaisten verkostossa ylimpänä olivat perinteiset vahvat tiedemaat USA, Japani, Intia ja Englanti. Suomi oli verkostossa alimmalla tasolla: vain yksi yhteinen julkaisu malesialaisten kanssa.

Dangzhi Zhao kanadalaisesta Albertan yliopistosta esitti puolestaan, että kirjastojen bibliometriset palvelut voivat olla eräänä välineenä etsittäessä vastausta kysymykseen mitä kirjastoista hävisi kun siirryttiin digitaaliseen maailmaan. Kirjastojen painettu kokoelma oli selkeästi valittu ja järjestetty, digitaalinen aineisto näyttäytyy puolestaan sekavampana ja hajanaisempana kokonaisuutena ja sen käyttö tapahtuu pitkälti etäyhteyksillä. Niinpä esimerkiksi oman organisaation julkaisujen viiteanalyysi auttaa kirjastoa selvittämään mitä dokumentteja käyttäjät käyttävät (so. löytävät). Kirjastojen palvelutehtävänä hän mainitsi puolestaan bibliometrisen tiedon jalostamisen tutkijoille ja opiskelijoille: mm. verkostot, rankkaukset, (piiloisten/käytettyjen) aineistojen löytäminen

Christian Gumpenberger Wienin yliopistosta Itävallasta korosti, että kirjastojen puolueettomuus on myös hyvä argumentti bibliometrisen työn sijoittelussa sinne. Niinpä alan koulutuksessa skientometriikan koulutuksen ja tutkimuksen tarve on suuri. Tässä on tehtävää sekä alan perus- että täydennyskoulutuksessa. Bibliometrisen työn tekeminen on mahdollisuus myös kirjaston roolin nostamiseen akateemisessa yhteisössä.

Akateemisten kirjastojen johtaminen ja arviointityökalut

Pohjoisamerikkalainen Akateemisten ja tutkimuskirjastojen järjestö (Academic and Research Libraries, ARL) on viime vuosina kehittänyt runsaasti näyttöön perustuvaa kirjastojen johtamista. Heidän näyttöön ja arviointiin perustuvia työkaluja on kerätty StatsQUAL tuotepäähän alle (ks. <http://www.digiqua.org/>). Keskeisin näistä on LibQUAL, jonka avulla voidaan analysoida ja arvioida kirjaston käyttäjien mielipiteitä kirjaston palveluista ja

vertailla eri kirjastojen saamia arvioita. Lisäksi tuotepäähän kuuluvat digitaalisen kirjaston vaikuttavuutta ja käyttöä arvioivat työkalut DigiQUAL ja MINES.

Tohtori Martha Kyrillidou kertoi heidän kokemuksistaan skenaariosuunnittelutyökalun hyödyntämisessä. Kirjaston käsitteen ala on viime vuosina ollut voimakkaassa muutoksessa ja kirjastot ovat hakeneet työkaluja tämän nopean muutoksen hallitsemiseen: jopa itse tutkimuskirjaston käsite on muuttunut painetun aineiston resurssikeskuksesta monimediaiseksi välittäjäksi ja asiantuntijaorganisaatioksi. Voidaankin sanoa, että kirjastojen logistinen perustehtävä, aineistojen lainaaminen, on muuttunut digitaalisessa toimintaympäristössä erityyppisten aineistojen käyttöoikeuksien hallinnoijaksi ja näiden aineistojen käyttöön ja hyödyntämiseen liittyvän osaamisen opettajaksi.

Skenaariosuunnittelussa he ovat käyttäneet narratiivista lähestymistapaa, jossa tutkimuskirjastoille on kehitetty neljä erilaista tulevaisuustarinaa. Kyrillidou korosti, että vaihtoehtoja tulee olla vähintään kolme ja niitä käsiteltäessä on tietoisesti muistettava, että kaikki ovat yhtä mahdollisia. Lisäksi skenaarioita arvioitaessa on pyrittävä määrittelemään kuinka realistisia tai futuristisia ne ovat. Skenaariot on julkaistu *The ARL 2030 Scenarios* -julkaisuna.

Näitä skenaarioita on kirjastoissa käytetty strategisen johtamisen välineinä mietittäessä sitä, kuinka kirjastot aktiivisesti muuttuvat ja kehittävät palveluita tulevaisuuden näkymien mukaan. Yhtenä teknologiana on ollut skenaarion aukikirjoittaminen tasapainotetuksi tulokortiksi, jonka avulla muutosta aletaan johtaa ja arvioida. Pohjoisamerikkalaiset kirjastot ovat määritelleet neljä todennäköistä tulevaisuutta seuraaviksi:

1. tutkimusyrittäjäyys – jossa korostuu uuden tiedon tuottaminen, tutkimustulosten taloudellinen hyödyntäminen ja uusien innovaatioiden kehittäminen
2. uudelleenkäyttö ja kierrättäminen – jossa korostuu tutkimuksen tulosten hyödyntäminen ja verkostoituminen
3. muuttuvat tieteenalat – jossa korostuu monitieteisyys ja tieteiden välinen rajankäynti joka synnyttää uutta tutkimusta ja tutkimusaloja
4. globaalit seuraajat – jossa korostuu tieteen valta-aseman siirtyminen pois sen perinteisiltä vahvoilta maantieteellisiltä alueilta

